

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายป่าชุมชนครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบและประเด็นในการทำวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดเครือข่าย เครือข่ายสังคม
2. แนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
3. แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
4. แนวคิดการจัดการป่าชุมชน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเครือข่าย เครือข่ายสังคม

แนวคิดเครือข่ายที่ใช้เป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 เรื่องได้แก่แนวคิดเครือข่าย และเครือข่ายสังคม ดังมีรายละเอียดดังนี้

1.1 เครือข่าย

ปัจจุบันคำว่า “เครือข่าย” มักได้ขึ้นกันมากในวงการพัฒนาหรือองค์กรต่างๆ ซึ่งเป็นผลทำให้มีความรู้สึกว่างค์กรนั้น ๆ มีความเข้มแข็งขึ้น มีอำนาจต่อรองขึ้น ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้อธิบายความหมายของเครือข่ายว่า เป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่มหรือองค์กรหลาย ๆ องค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงานและมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคล กลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลายาวนานพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็มี การวางรากฐานเอาไว้ (เปรียบเสมือนสายโทรศัพท์ต่อเอาไว้) เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นเพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อไปได้ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกัน โดยลักษณะของเครือข่ายมีสองลักษณะคือ เครือข่ายแนวนอนซึ่งมีความสัมพันธ์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างตัวชาวบ้านเองกับครอบครัว ชาวบ้านกับกลุ่มเครือญาติหรือความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้าน ฯลฯ และเครือข่ายแนวตั้งซึ่งมีพื้นฐานมา

จากความไม่เท่าเทียมกัน เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชาวบ้าน องค์กรพัฒนา กับชาวบ้าน หรือนายจ้างกับลูกจ้าง เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2538, หน้า 60-64)

เครือข่ายเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านที่มีรูปแบบของการประสานงานของกลุ่มองค์กรภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เครือข่ายเป็นเครื่องมืออันทรงพลังของชุมชนในการพัฒนาการแก้ปัญหาและการสร้างอำนาจต่อรองให้กับชุมชน ปัจจุบันแนวคิดเครือข่ายกำลังได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง มีการกล่าวถึงในวงวิชาการราชการและองค์กรเอกชน ทั้งนี้เพราะการพัฒนาทุกรูปแบบไม่ว่าจะด้านใด หรือการแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ จะมีการเชื่อมโยงกันและดำเนินการพึ่งพาอาศัยกัน (ประเวศ วะสี, 2533, อ้างใน สุนันตรา พุทธิมา, 2539, หน้า 8-9) และเนื่องจากเครือข่ายเป็นรูปแบบของการประสานงานเพื่อการแลกเปลี่ยนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังนั้นสมาชิกที่จะเข้าอยู่ในเครือข่ายจะต้องเป็นลักษณะสองด้าน คือ ทั้งเป็น “ผู้ให้” และเป็น “ผู้รับ” และลักษณะของเครือข่ายจะเป็นลักษณะธรรมชาติมีรูปแบบการประสานงานหลวม ๆ ไม่มีโครงสร้างที่กระชับนัก ซึ่งในแง่เครือข่ายของชาวบ้าน สุชาติ มีสงฆ์ (2535, หน้า 49) ได้กล่าวถึงเครือข่ายชาวบ้านว่า เครือข่ายของชาวบ้านจะเป็นไปในลักษณะที่เป็นธรรมชาติ ไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนตายตัว แต่จะเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและชุมชน โดยไม่มีเรื่องของเงินทองเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยวิถีชีวิตของชาวบ้านจะเป็นเครือข่ายเฉพาะในระดับบุคคล (ครอบครัว) และเครือญาติ โดยมีพื้นฐานความคิดจากการแสวงหาหลักประกันและความมั่นคงให้กับชีวิตและครอบครัวเป็นอันดับแรกและขยายครอบคลุมถึงกิจกรรมพัฒนาเพื่อเป็นการสร้างหลักประกันให้กับตนเอง ครอบครัว กลุ่มชุมชนของตนเองและผู้อื่น จอห์น ไนซ์บิตต์ (อ้างใน สันติ ตั้งรพีพากร, 2532, หน้า 280-297) กล่าวว่าเครือข่ายชาวบ้านจะเป็นไปในลักษณะของการพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนความคิด ข่าวสารข้อมูลทรัพยากรซึ่งกันและกันในหมู่บ้านอันเป็นกระบวนการที่นำไปสู่การติดต่อสัมพันธ์กัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมทั้งในด้านการแลกเปลี่ยนความรู้กัน และได้กลายเป็นความรู้ใหม่หรือแนวความคิดใหม่ที่ได้จากการสังเคราะห์ข้อมูลข่าวสารที่ได้รับระหว่างกันและกัน หรือระหว่างชุมชนกับชุมชน

ในด้านของการพัฒนาชนบทนั้น เครือข่ายนับว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างยิ่ง ซึ่ง วิจิต นันทสุวรรณ (2536, หน้า 352-353) ได้กล่าวว่า เครือข่ายเป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาเอาชนะข้อจำกัดและพัฒนาตนเองของชาวบ้านเป็นกระบวนการทางสังคมที่ทำให้หมู่บ้านมีบทบาทและพลังต่อทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นกระบวนการประสานพลังขององค์กรชุมชน เพื่อหนุนช่วยองค์กรชุมชนอื่น ๆ และประสานทุกหมู่บ้านเพื่อพัฒนา

ศักยภาพของตนเอง เป็นกระบวนการทางสังคมซึ่งมีความยืดหยุ่นเคลื่อนไหวปรับตัวอยู่ตลอดเวลา

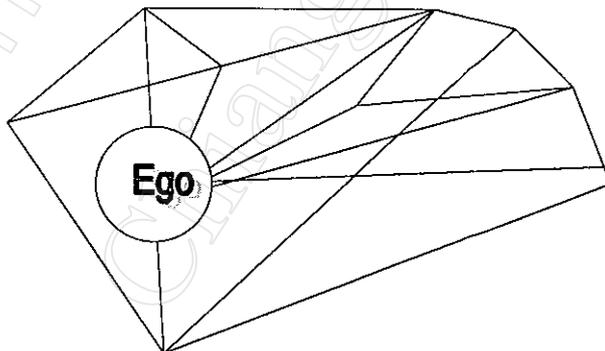
จากแนวคิดเครือข่ายที่ผ่านมา เครือข่ายจึงเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบคลุม เครือญาติและบุคคลกับชุมชนโดยการแลกเปลี่ยนและการรวมกลุ่มเพื่อนำไปสู่พลังและความร่วมมือ การสร้างหลักประกันให้กับตนเองและกลุ่มชนของตนเองที่สำคัญคือเครือข่ายจะมีความสอดคล้องกับธรรมชาติของวัฒนธรรม วิถีชีวิต ปัญหา ความต้องการทักษะทรัพยากรและคนของหมู่บ้านซึ่งมีความเหมือนและต่างกัน มีระดับพัฒนาการที่ไม่สม่ำเสมอกัน เครือข่ายจึงมีเนื้อหาและรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามลำดับพัฒนาการของความคิดและเนื้อหา (วิชิต นันทสุวรรณ, อ่างแล้ว, หน้า 355)

1.2 เครือข่ายสังคม

ในเรื่องเกี่ยวกับเครือข่ายสังคม สุชาติ มีสงฆ์ (อ่างแล้ว, หน้า 51) ได้ให้ความหมายว่า เครือข่ายสังคมเป็นสายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลหนึ่ง ไปยังอีกบุคคลหนึ่งหรือหลาย ๆ คนซึ่งเป็นไปในลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์หรือไม่ใช่ก็ได้ แต่จะมีความยืดหยุ่นและผู้ที่อยู่ร่วมในกระบวนการจะสามารถรู้ได้ว่ามีการรวมตัวกันเพื่ออะไรหรือทำอะไร แต่จะมีการแบ่งงานกันอย่างยุติธรรม ยิ่งเครือข่ายสังคมหรือว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานเพื่อก่อให้เกิดความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน บางครั้งอาจมีการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานรัฐและเอกชน โดยมีเงื่อนไขแห่งการเกาะเกี่ยวประสานกันอย่างมั่นคงเหนียวแน่นและยืนยาว ซึ่งเป็นการเผชิญปัญหาหรือความกดดันร่วมกัน ทำให้ทุกคนที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายเกิดความสำนึกพร้อมเห็นประโยชน์และศรัทธามั่นคงต่อการรวมตัวเป็นเครือข่าย เครือข่ายจะมีพลังขึ้นมาได้ต้องมีข่ายใยระหว่างชุมชนย่อย ๆ หรือสายชุมชนซึ่งมีลักษณะเป็นการแลกเปลี่ยนเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และแลกเปลี่ยนด้วยความหวังดีต่อผู้อื่น โดยพลังที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นจะมาจาก การประสานงานความร่วมมือของคนชั้นต่าง ๆ ในชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2534, หน้า 268-269) ซึ่ง อเนก นาคะบุตร ได้สรุปถึงพฤติกรรมของการเกาะตัวเป็นเครือข่ายของชุมชนหรือกลุ่มคนว่า การเกาะตัวเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชนเกิดขึ้นจากสถานการณ์ที่เป็นจริง เพราะว่าวิถีชีวิตที่กระทบกับมันและมีความครอบคลุมสูง มีความซับซ้อนเกินกว่าที่หมู่บ้านเดียวจะสู้ได้ หรือคน ๆ หนึ่งจะสู้ได้ การที่จะทำให้เรามองเรื่องของเขาว่าทำไมจึงต้องเกาะตัวเป็นเครือข่าย อันนี้คือวิถีชีวิตที่ชุมชนชนบทขณะนี้อกำลังเผชิญอยู่ร่วมกันมากน้อยแล้วแต่ว่าภายในหรือภายนอก (อเนก นาคะบุตร, 2538, หน้า 44)

มิทเชลล์ (Mitchell, อ้างใน พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์, 2533, หน้า 346) ได้กล่าวถึงเครือข่ายสังคมว่า เครือข่ายสังคมนั้นเปรียบเสมือนกรอบแนวคิดที่สามารถใช้ศึกษาความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ องค์กรทางสังคมและโครงสร้างทางสังคมรวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวสามารถนำมาอธิบายเกี่ยวกับพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลเหล่านี้ได้ ซึ่ง ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2528, หน้า 211 – 214) ได้อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายสังคมว่า เครือข่ายสังคมเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่บุคคลหนึ่งมีต่อผู้อื่น อาจมองได้เป็นเครือข่ายสังคมหนึ่ง เครือข่ายสังคมนี้อาจจะแสดงให้เห็นภาพได้ว่า เปรียบเสมือนจุดต่าง ๆ ที่มีการเชื่อมโยงด้วยเส้นตรงหลายๆ เส้น จุดคือบุคคลและเส้นตรงคือสายสัมพันธ์ บุคคลแต่ละคนจึงเป็นเสมือนจุดศูนย์กลาง ดังนั้นกล่าวได้ว่าทุก ๆ คนในโลกรู้จักและมีความสัมพันธ์กันหมด โดยผ่านบุคคลที่ตนเองรู้จักและโดยความเป็นจริงนั้น เครือข่ายสังคมของคนเรากว้างใหญ่มากและความสัมพันธ์ทางสังคมหลาย ๆ ความสัมพันธ์ที่บุคคลหรือกลุ่มคนมีต่อกันและกัน ซึ่งพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมที่สำคัญคือ การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลและมีองค์ประกอบอื่นด้วย เช่น การปฏิสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล เครื่องใช้ไม่สอย อาหาร การบริการระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล

ภาพแสดงเครือข่ายสังคม

Ego : (Egocentrie) บุคคลที่เป็นศูนย์กลาง

เนื่องจากการศึกษาเครือข่ายสังคมไม่อาจที่จะศึกษาในระดับกว้าง ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ทุก ๆ ด้านที่บุคคลทั้งหมดมีต่อกันนับตั้งแต่อดีตไปจนถึงอนาคต จึงจำเป็นต้องศึกษาเครือข่ายส่วนบุคคลและคุณลักษณะของเครือข่ายสังคม โดยพิจารณาว่า

บุคคลนั้นมีสายสัมพันธ์กับใครบ้าง และพวกเขาเหล่านั้นมีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไร ตัวแปรที่ใช้ในการอธิบายคุณลักษณะของเครือข่ายสังคม ได้แก่

1. ความสัมพันธ์เชิงซ้อนอันเป็นความสัมพันธ์ที่หลากหลายซึ่งเนื่องมาจากการที่บุคคลมีความสัมพันธ์กันในหลาย ๆ บทบาท พบปะรู้จักกันกับบุคคลต่าง ๆ ซึ่งแต่ละบุคคลก็ย่อมจะมีบทบาทหลายในชีวิตประจำวัน คนสองคนอาจมีความสัมพันธ์กันในบทบาทเดียวหรือหลายบทบาทในเวลาเดียวกัน เรียกว่ามีความสัมพันธ์เชิงเดี่ยวและความสัมพันธ์เชิงซ้อน ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวย่อมมีผลกระทบต่อกันและกัน เพราะในแต่ละบทบาทต่างก็มีทัศนคติและความคาดหวังทางสังคมที่ชี้นำแนวทางพฤติกรรม

2. ความสัมพันธ์ในลักษณะที่มีการแลกเปลี่ยนกัน เนื่องจากความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมต่างก็แสดงบทบาทแต่ละอย่างและตามหน้าที่ที่คาดหวังไว้ในสังคม หรือขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานทางสังคม การตัดสินใจแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลที่แสดงบทบาทนั้นจะตัดสินใจมีพฤติกรรมอย่างไร ในที่นี้สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยนที่แสดงให้เห็นถึงเนื้อหาของเครือข่ายสังคม ได้แก่ การทักทาย การสนทนา การเยี่ยมเยียนและการช่วยเหลือการงาน หรือการแลกเปลี่ยนอาจแลกเปลี่ยนในบางสิ่งบางอย่าง โดยคำนึงถึงความเหมาะสมหรือความพอใจที่จะได้จากการแลกเปลี่ยนนั้น ๆ ทำให้เห็นความสำคัญของความสัมพันธ์ของบุคคล และช่วยให้เห็นว่าเขาได้รับประโยชน์ตอบแทนอะไรบ้างจากความสัมพันธ์ดังกล่าว

3. ความสัมพันธ์ในลักษณะของการให้และการรับ ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะนี้ บุคคลที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกันจะอยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนกัน อาจก่อให้เกิดความร่วมมือกันหรือการแข่งขันกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่สมดุลย์กันและไม่สมดุลย์กัน การให้และการรับเป็นเครื่องชี้หนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่า บุคคลแต่ละคนให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีต่อบุคคลอื่นมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับการให้และการรับ หากการให้และการรับมีปริมาณที่เท่าเทียมกันก็แสดงว่า บุคคลที่มีความสัมพันธ์กันนั้น มีอำนาจและเกียรติภูมิในระดับเท่าเทียมกัน หากมีการให้มากกว่ารับแสดงว่าผู้ให้มีสภาพทางสังคมละอำนาจที่เหนือกว่าผู้รับ ลักษณะของการให้และการรับในความสัมพันธ์ของบุคคลเป็นเครื่องชี้อย่างหนึ่งถึงคุณภาพของความสัมพันธ์กัน

4. ความถี่และระยะเวลาที่ได้มีความสัมพันธ์กัน เครือข่ายสังคมของบุคคลมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเพราะมีการรู้จักกันเพิ่มมากขึ้น และในความสัมพันธ์ที่รู้จักกันมานานอาจจะค่อย ๆ เสื่อมไป เพราะความถี่และความบ่อยครั้งเป็นปัจจัยที่แสดงให้เห็น

ถึงคุณภาพของความสัมพันธ์ ความถี่ของการติดต่อสัมพันธ์กันจะถูกวัดในแง่ของช่วงเวลาของการพบกันแต่ละครั้ง และการพบกันแต่ละครั้งนั้นมีการเตรียมการนัดหมายล่วงหน้าหรือไม่ ส่วนระยะเวลาที่ได้อรรถกัณฑ์พิจารณาว่า มีการรู้จักกันมานานเท่าใดแล้ว ซึ่งในการจัดการเรื่องต่างๆ ของชุมชนจึงต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับความถี่และช่วงเวลาของความสัมพันธ์

5. ความเกี่ยวพันกันภายในเครือข่าย เครือข่ายสังคมที่มีความเกี่ยวพันกันสูง มักจะมีหลายช่องทางและความหลากหลายของข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะตลอดจนข้อมูลข่าวสารที่สามารถส่งผ่านถึงบุคคลต่าง ๆ ได้ ดังนั้นภายในเครือข่ายสังคมจะมีความคิดเห็นและการกระทำของบุคคลต่าง ๆ จะมีความคล้ายคลึงกันสูง ดังนั้นการดำเนินการจัดการอะไรก็ตามในชุมชน พฤติกรรมและความคิดเห็นจะเหมือนกัน

ในเรื่องของปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นผลจากการอธิบายเกี่ยวกับการศึกษาและวิเคราะห์เครือข่ายสังคม ซึ่ง พิมพัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และคณะ (2530, หน้า 181 – 183) ได้สรุปดังนี้

1. ที่มาของเครือข่ายสังคม ได้แก่ บริบททางสังคมที่เป็นที่มาของความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความเป็นเครือญาติ ความเป็นเพื่อน เป็นต้น
2. ความถี่ ได้แก่ จำนวนครั้งของการพบปะระหว่างบุคคล กลุ่ม
3. ระยะเวลา ได้แก่ ความยาวนานของเวลาที่ได้มีความสัมพันธ์กัน
4. ความเท่าเทียมกัน ได้แก่ ความสมดุลย์ทางอำนาจของกลุ่มความสัมพันธ์ เช่น ใครอยู่ภายใต้ความควบคุมของใคร ใครมีอิทธิพลอำนาจเหนือกว่าใคร
5. ระดับความเกี่ยวพันความสัมพันธ์กันในสังคม
6. ความใกล้ชิด
7. จำนวนความหลากหลายในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เช่น การแลกเปลี่ยน การพึ่งพาอาศัยกัน

นอกจากนี้ยังมีมิติในการมองเครือข่ายทางสังคมเพิ่มเติม เช่น การเข้าถึงความหนาแน่น จำนวนบุคคลภายในเครือข่าย ความคล้ายคลึงกันของบุคคลในเครือข่าย การกระจายตัวหรือขอบเขตของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทำให้เกิดเครือข่าย

ในการวิจัยปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนนี้ ไม่อาจจะละเลยเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนได้ เพราะโดยธรรมชาติของชุมชนย่อมอยู่

บนพื้นฐานและในสภาพแวดล้อมเดียวกัน บริบทเดียวกัน เฝอญปรากฏการณ์ทางปัญหาร่วมกัน ซึ่งส่งผลทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความร่วมมือทั้งระหว่างบุคคล กลุ่ม เครือญาติทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เพื่อนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมหรือปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน

2. แนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

ในสังคมมนุษย์นั้น ย่อมมีการติดต่อสัมพันธ์กันในลักษณะต่าง ๆ ที่หลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะบุคคลต่อบุคคล หรือระหว่างกลุ่มต่อกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาวะการณ์หรือปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งในแง่ของสังคมวิทยาเรียกว่า เป็นกระบวนการของการปะทะสังสรรค์หรือปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่ง ยูทธ สักคีเดชยนต์ (2517, หน้า 61) ได้ให้ความหมายของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมว่าเป็นการกระทำกิริยาโต้ตอบกัน โดยคู่กรณีดำเนินถึงความคาดหมายของอีกฝ่ายหนึ่งเป็นหลักปฏิบัติ ซึ่งความคาดหมายต่าง ๆ อาจเกิดจากการเอาปทัสถานไปใช้ในการปรับสถานการณ์ต่าง ๆ วางกำหนดแบบแผนและพฤติกรรมต่าง ๆ ย่อมเริ่มต้นด้วยสถานการณ์ที่กำหนดโดยสังคม สังคมกำหนดสถานการณ์ไว้สำหรับความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทุกอย่าง การปฏิสัมพันธ์หรือการปะทะสังสรรค์กันย่อมอาศัยการติดต่อกันโดยทางสัมผัสหรือการรับรู้ การติดต่อระหว่างบุคคลนั้นจะต้องทำให้เกิดความเข้าใจความหมายซึ่งกันและกัน การปฏิสัมพันธ์จึงมีลักษณะเป็นการสื่อสาร เช่นเดียวกับ โสภกา ชาตกุลชัย (2522, หน้า 44 – 45) ได้พูดถึงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมว่าเป็นการโต้ตอบสัมพันธ์ทางสังคมกล่าวคือ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นกระบวนการที่บุคคลสองคนหรือมากกว่า มีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทางสังคม เกิดความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน เกิดการใช้สัญลักษณ์ อันได้แก่ ภาษาพูด ภาษาเขียน ตลอดจนอกปฏิบัติทำทางต่าง ๆ และจากสัญลักษณ์นี้เองทำให้มนุษย์เข้าใจซึ่งกันและกันก่อให้เกิดสังคมมนุษย์ขึ้นมา ซึ่ง ณรงค์ เต็งประชา (2532, หน้า 98 – 99) ได้กล่าวว่า การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นกระบวนการที่บุคคลหนึ่งแสดงกิริยาอาการเพื่อตอบสนองอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น การยิ้มตอบเพื่อน การกระทำต่อกันของมนุษย์ ซึ่งไม่มีรูปแบบตายตัว และจะเกิดขึ้นเมื่อทั้งสองฝ่าย เข้าใจความหมายของสิ่งที่ใช้ซึ่งกันและกัน

อุทัย หิรัญโต (2519, หน้า 129 – 135) ได้อธิบายความหมายของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมว่า การที่มนุษย์ตั้งแต่สองคนหรือมากกว่า ได้มีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คือ การเฝ้าและตอบสนองและจากการที่มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นพวกนี้เอง ทำให้ตลอดชีวิตจึงต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคนอื่นจึงเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นกระบวนการติดต่อสัมพันธ์กันทำให้เกิดการถ่ายทอดแนวความคิด การเรียนรู้ การเลียนแบบ การมีอิทธิพล

เหนือกว่ากัน การเชื่อฟัง การต่อต้าน การแข่งขัน การปรับตัว การร่วมมือ ฯลฯ ซึ่งเป็นไป
ระหว่างบุคคลระหว่างกลุ่มและหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามปรากฏการณ์ทางสังคม

ในชุมชนชนบทมีวิถีชีวิตที่มีความผูกพันกับธรรมชาติ คน กลุ่มคน ไม่ว่าทั้งภายใน
และภายนอกชุมชน ความสัมพันธ์นั้นอาจเป็นความสัมพันธ์กันทางระบบเครือญาติ บุคคล
กลุ่ม คน ซึ่งมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมกันแก้ปัญหาสืบทอดภูมิปัญญา มีการพบปะ
ติดต่อ ตอบโต้ แลกเปลี่ยนความคิดและทำกิจกรรมร่วมกัน การแสวงหาแนวร่วมทางความ
คิด ไม่ว่าจะป็นชุมชนกับชุมชน ต่างย่อมมีความสัมพันธ์ต่อกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเป็นการ
ติดต่อประสานแนวความคิด แลกเปลี่ยนความคิด ความรู้ซึ่งกันและกัน กระบวนการที่ทำให้
ให้เกิดการปฏิสัมพันธ์มีสองกระบวนการคือ

1. การติดต่อกันทางสังคม มีลักษณะสำคัญ คือ มีการโต้ตอบ มีสาย
สัมพันธ์เกิดขึ้นระหว่างบุคคล และรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของปฏิสัมพันธ์
ทางสังคม

2. การถ่ายทอดแนวคิดหรือการทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน จากการที่คน
ได้มาอยู่ร่วมกันใกล้ชิดกัน ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม แล้วยังเป็นเหตุให้ได้แลกเปลี่ยน
ความคิดต่อกัน โดยทั่วไปแล้วมนุษย์จะไม่มีส่วนร่วมในประสบการณ์ต่าง ๆ ร่วมกัน ถ้าไม่มี
การถ่ายทอดแนวคิดหรือมีความรู้สึกทางใจร่วมกัน ความเข้าใจซึ่งกันและกัน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา (2537, หน้า 27) ได้ศึกษาวัฒนธรรม
กับศักยภาพชุมชนหมู่บ้านไทยทุกภาคและได้สรุปถึงหมู่บ้านชาวล้านนาเกี่ยวกับความสัมพันธ์
ในชุมชนว่า การที่หมู่บ้านล้านนาพัฒนาขึ้นมาอย่างค่อนข้างอิสระและอำนาจรัฐตั้งอยู่นอก
หมู่บ้าน นับเป็นเงื่อนไขอันสำคัญยิ่งที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างสังคมขึ้นมาตามแนวความ
คิดความเชื่อของตน วิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตและสังคม
ชาวนาที่ต้องอาศัยพึ่งพาธรรมชาติและพึ่งพาเพื่อนบ้านร่วมชุมชน รวมทั้งจากชุมชนหมู่บ้าน
ใกล้เคียงและชาวบ้านได้สร้างหรือสานความสัมพันธ์และเครือข่ายในชุมชนของพวกตนให้
เข้มแข็งยิ่งขึ้น การร่วมมือไปมาหาสู่ การติดต่อระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ ก่อให้เกิดประโยชน์
ให้แก่การแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน

ในสังคมมนุษย์ การปฏิสัมพันธ์มักจะมีมากมายหลายรูปแบบซึ่งแต่ละแบบมี
กระบวนการและวิธีการไม่เหมือนกัน ซึ่ง ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์ และ อุทัย หิรัญโต (อ้างแล้ว)
ได้สรุปรูปแบบแห่งการปฏิสัมพันธ์ซึ่งเป็นกระบวนการที่สอดคล้องกัน ดังนี้

1. การแข่งขัน (Competition) ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมนั้น เป็นการดิ้นรนต่อสู้ระหว่างบุคคลหรือระหว่างหมู่คณะ ซึ่งอาจเป็นไปโดยไม่รู้สีกตัว หรือโดยความตั้งใจก็ได้ การแข่งขันมีอยู่ในทุกสังคม แต่ต่างกันที่แบบและขนาดของการแข่งขัน การแข่งขันย่อมมีผลเป็นการยกระดับมาตรฐาน การแข่งขันจะมีมากและรุนแรงในสังคมที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลง การแข่งขันเป็นกระบวนการที่ดำเนินอยู่เรื่อยไปไม่หยุดยั้ง อดัม สมิทท์ กล่าวว่า แม้แต่คนจะทำการโดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวให้ได้กำไรแก่ตนมากที่สุด แต่ในที่สุดสิ่งที่แต่ละคนกระทำก็จะอำนวยประโยชน์แก่ส่วนรวมมากที่สุด

2. การร่วมมือ (Cooperation) เป็นการทำงานร่วมกัน ช่วยเหลือกัน กระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคนเพื่อให้บรรลุความมุ่งหมาย การร่วมมือต่างกับการแข่งขันในแง่ที่ว่า การแข่งขันนั้นเป็นการกระทำเพื่อให้บรรลุความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งคนอื่น ๆ ก็หวังจะประสบความสำเร็จอย่างนั้น เป็นการต่างคนต่างทำเพื่อหวังชัยชนะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งพ่ายแพ้ แต่การร่วมมือเป็นการกระทำของกลุ่มที่มีผลประโยชน์ได้เสียร่วมกัน การร่วมมือกันจะทำให้เกิดผลสำเร็จตามที่ทุกคนต้องการซึ่งแต่ละฝ่ายก็ได้ผลประโยชน์ซึ่งไม่จำเป็นต้องเท่ากันตามปกติ การร่วมมือกันย่อมเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายที่อ่อนแอกว่า เพราะฝ่ายที่อ่อนแอกว่าย่อมหวังพึ่งฝ่ายที่แข็งแรง (ฝ่ายที่แข็งแรงย่อมพยายามหลีกเลี่ยงเข้ากับฝ่ายที่อ่อนแอ) การร่วมมือและการจัดแย้งกันอาจเป็นอันตรายต่อความคงอยู่ของกลุ่มหรือความเป็นอิสระของกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มเล็กหรืออ่อนแอกว่า การร่วมมืออาจทำให้กลุ่มถูกกลืนและถูกรวมเป็นกลุ่มใหญ่และแข็งแรงกว่า การร่วมมือกันอาจจำแนกได้เป็น 5 ประเภท ดังนี้

2.1 การร่วมมือกันเพราะมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน เกิดขึ้นเพราะความรักถิ่นหรือบ้านเกิด

2.2 การร่วมมือเพราะภาวะปฏิบัติภัยกัน อาจเกิดขึ้นจากความกดดันหรือผลประโยชน์ซึ่งไม่ตรงกัน ซึ่งมีทางเดียวคือการร่วมมือทำความตกลงกัน

2.3 การร่วมมือกันเพราะคนสองคนหรือมากกว่า หรือกลุ่มคนต้องพึ่งพาอาศัยกัน

2.4 การร่วมมือกันเพื่อจะมีทางแข่งขันกับคนอื่นหรือพวกอื่นได้ง่ายขึ้น

2.5 การร่วมมือกันเพราะกลุ่มใดหรือหมู่ใด มีอำนาจเหนือกว่า กลุ่มที่มีอำนาจน้อยกว่าก็จะร่วมมือกันต่อสู้ หรือไม่ก็กลุ่มผู้มีอำนาจน้อยยอมตัวเป็นพวกของกลุ่มผู้มีอำนาจมากกว่า

3. การขัดแย้ง (Conflict) มนุษย์มักมีวัตถุประสงค์ มีความปรารถนาส่วนตัว ความปรารถนาของแต่ละคนจะสอดคล้องกันได้ก็โดยการติดต่อกันทางสังคมร่วมกัน การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทำให้เกิดความคิดไปในทางเดียวกัน คนที่อยู่ในสังคมเดียวกันมักมีความคิดไปในทางเดียวกัน ต่างสังคมจะมีแนวความคิดต่างกัน การขัดแย้งกันเป็นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบหนึ่ง เกิดขึ้นเพราะความขัดแย้ง ไม่ลงรอยกัน อาจเป็นเพราะความแตกต่างทางความคิดเห็น การปฏิบัติ ตลอดจนผลประโยชน์ อุดมการณ์ ความเชื่อ ซึ่งหากการที่บุคคลหรือกลุ่มชนพยายามรักษาผลประโยชน์ของตัวเองก็ต้องไปขัดแย้งกับประโยชน์ของกลุ่มอื่น

4. การสมานลักษณะ (Accommodation) การสมานลักษณะเป็นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบหนึ่ง ซึ่งบุคคลหรือกลุ่มคนปรับตัวให้เข้ากัน ซึ่งอาจเป็นการตกลงในลักษณะเป็นข้อตกลงร่วมกันให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบหรือการทำสัญญาร่วมกัน และลักษณะที่มีการตกลงกันด้วยล้อยที่ล้อยปฏิบัติต่อกัน หรือให้เกียรติซึ่งกันและกันเพื่อเป็นการระงับข้อขัดแย้งที่มีอยู่ให้หมดสิ้นไป การสมานลักษณะอาจเกิดได้ 4 วิธี คือ

- 4.1 เพราะเกรงกลัวอีกฝ่ายหนึ่ง จึงจำต้องยอมปฏิบัติตามเพื่อความอยู่รอด
- 4.2 การประนีประนอม คือทั้งสองฝ่ายยินยอมผ่อนปรนต่อกัน
- 4.3 การอดกลั้น ซึ่งการที่ความขัดแย้งไม่อาจมีทางตกลงกันได้โดยปราศจากความแตกหัก อีกฝ่ายหนึ่งจำเป็นต้องทนรับเอาสิ่งที่ตนไม่เห็นด้วยมาปฏิบัติ
- 4.4 การให้มีผู้ชี้ขาด โดยที่ทั้งสองฝ่ายยอมรับและปฏิบัติตามคำวินิจฉัยของฝ่ายที่สาม

ดังนั้น การสมานลักษณะเป็นวิธีการแก้ไขการขัดแย้งกันระหว่างกลุ่ม และ ความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก็จะเกิดจากการที่กลุ่มต่าง ๆ ไม่อาจสมานลักษณะเข้าด้วยกันได้

5. การปรับปรน (Assimilation) การปรับปรนเป็นกระบวนการดูดกลืนหรือทำให้เกิดการยอมรับและเป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป การปรับปรนจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อบุคคลหรือกลุ่มคนมีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน มีความเป็นอยู่วิถีชีวิตค่อนข้างคล้ายคลึงกัน มีความเชื่อจารีตประเพณี วัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ยังมีปัจจัยด้านอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการปรับปรนกันได้ง่ายขึ้น เช่น ความสะดวกในการคมนาคม อิทธิพลของสื่อมวลชน ตลอดจนความใกล้ชิดและความอดกลั้น โอนอ่อนผ่อนตามก็ทำให้บุคคลปรับตัวให้เข้ากันได้

กล่าวโดยสรุปแล้วการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติของมนุษย์ สังคมมนุษย์และเกิดขึ้นได้เพราะบุคคลได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน มีการถ่ายทอดความคิดเห็นเลียนแบบ เชื่อฟัง ต่อต้าน ต่อสู้แข่งขัน ปรับตัวและร่วมมือกัน ซึ่งเป็นไประหว่างบุคคล กระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้มีได้เป็นสิ่งที่ตายตัว หากแต่มีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงได้ เช่น เมื่อไม่สามารถแข่งขันให้ชนะได้ก็ยอมแพ้และยอมร่วมมือกับอีกฝ่ายหนึ่งเสียหรือเมื่อไม่สามารถที่จะร่วมมือหรือสมานลักษณะกัน ได้ก็จะต้องเกิดการขัดแย้งกัน เป็นต้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมาย่อมผูกพันต่อคนอื่นด้วยเสมอ การดำเนินชีวิตหรือกิจกรรมอะไรก็ตามภายในบุคคล กลุ่มคนแต่ละกลุ่ม และระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ จะมีกระบวนการมากมายหลายกระบวนการ ได้แก่ การถ่ายทอดความคิดเห็น การเชื่อฟัง การต่อสู้แข่งขัน การยอมแพ้ การร่วมมือ ฯลฯ กระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ เรียกว่าการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

3. แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพและความต้องการของมนุษย์ได้ ได้แก่ น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า อากาศ แร่ธาตุ แสงอาทิตย์ มนุษยชาติ เป็นต้น ดังนั้นในแง่เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งก่อให้เกิดการผลิตซึ่งจะมีประโยชน์ได้ก็ต่อเมื่อได้นำมาใช้เพื่อการเศรษฐกิจ การใช้จึงต้องใช้ด้วยความประหยัด และไม่ให้สิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ การนำมาใช้ต้องคำนึงถึงหลักการอนุรักษ์พร้อมกันไปด้วย (ราตรี ภาร, 2538, หน้า 9)

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นปัจจัยในการเร่งรัดพัฒนาประเทศ โดยขาดแผนการฟื้นฟูบูรณะทรัพยากร รวมทั้งการพัฒนาด้วยการใช้เทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมทั้งในกระบวนการผลิตทางการเกษตร การอุตสาหกรรมอื่นๆ ได้มีผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมีสภาพที่เสื่อมโทรม จนเปลี่ยนสภาพจากการเป็นปัจจัยเกื้อหนุนมาเป็นข้อจำกัดของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำในอัตราที่สูงมากและเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ยังมีผลทำให้เกิดความร่อยหรอและเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว ซึ่งทั้งนี้ก็เป็นผลมาจากการขาดแคลนแผนการจัดการที่ต่อเนื่องและจริงจัง การควบคุมป้องกันและการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพและสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้นั้น จะต้องมีการดำเนินงานที่เป็นเอกภาพ มีมาตรการด้านกฎหมายรูปแบบองค์กรที่สอดคล้องกัน และให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน การจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านการและการ
สงวนรักษาจำเป็นที่จะต้องมีการกำหนดรูปแบบ ขั้นตอน การประสานงานและความร่วมมือ
ทั้งรัฐเอกชนและประชาชนในท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ

ราตรี ภาธา (2538, หน้า 10 -11) ได้สรุปประเภทของทรัพยากรธรรมชาติตาม
ลักษณะการนำมาใช้ไว้ 3 ประเภท ดังนี้

1. ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่รู้จักหมดสิ้น (Non-exhausting natural resource) เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ก่อกำเนิดมาพร้อมกับมนุษย์ มีปริมาณมากเกินกว่าความต้องการที่จะนำไปใช้ประโยชน์แต่ถ้านำมาใช้ผิดวิธีหรือขาดการบำรุงรักษาแล้ว คุณภาพของทรัพยากรธรรมชาตินั้นอาจจะเปลี่ยนไปทำให้คุณสมบัติไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้อีก เช่น แสงอาทิตย์ อากาศ ดิน น้ำ ซึ่งเป็นการหมุนเวียนเปลี่ยนสภาพไปโดยไม่สิ้นสุด

2. ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป (Exhausting natural resource) เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่นำมาใช้แล้วจะสิ้นเปลืองและหมดไปในที่สุด เมื่อหมดไปแล้วไม่สามารถทดแทนได้ บางชนิดอาจตัดแปลงหรือบูรณะใหม่หรือนำกลับมาใช้ใหม่ได้บ้าง เช่น แร่ธาตุ ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วสิ้นเปลือง มีประโยชน์ต่อมนุษย์ในแง่ความสะดวกสบาย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้จึงต้องใช้อย่างประหยัดและระมัดระวัง

3. ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วเกิดขึ้นทดแทนหรือรักษาให้คงอยู่ได้ (Renewable resource) เช่น น้ำ ป่าไม้ ดิน สัตว์ป่า พืชเหี่ยว เหล่านี้เป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นใหม่ได้ตลอดเวลา หากมีการรักษาหรือจัดการให้อยู่ในระดับที่มีความสมดุลกันตามธรรมชาติ หรือหากถูกทำลายลงก็สามารถปรับปรุงให้คืนสภาพปกติได้ แต่ต้องใช้ระยะเวลาานมาก ทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้เกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์มีความสำคัญยิ่งต่อการมีชีวิตของมนุษย์ และใช้เป็นปัจจัยสี่ทั้งทางตรงและทางอ้อม ถ้าขาดสิ่งเหล่านี้ มนุษย์จะมีชีวิตอยู่ไม่ได้ หรือหากส่วนหนึ่งส่วนใดขาดหรือไม่สมบูรณ์แล้วก็จะเกิดผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม

ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มักจะถูกทำลายเกิดการสูญเสียได้หลายทาง เช่น เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ สัตว์และโรคต่าง ๆ และที่สำคัญ คือ มนุษย์ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ก่อให้เกิดการสูญเสีย ซึ่ง จักรพันธ์ วงษ์บูรณาวิทย์ (2531, หน้า บทนำ - 2) ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และความเสื่อมของทรัพยากรธรรมชาติ ในงานวิจัยเรื่องบทบาทหน้าที่ขององค์กรประชาชนเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใน

จังหวัดน่าน ว่าเนื่องจากกรณีที่มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นในอัตราสูง แต่การพัฒนาทางสถาบันที่จะอำนวยให้มีการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพนั้น ก้าวหน้าไปไม่ทัดเทียมกับอัตราการสูญเสียและเสื่อมสภาพที่เกิดขึ้น ยังผลให้เกิดการหมดสิ้นลงของทรัพยากรธรรมชาติในอัตราที่น่าวิตกเป็นอย่างยิ่งและการที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้ประโยชน์ให้อัตราที่ทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว นั้น อาจเป็นผลเนื่องมาจากสาเหตุที่หลากหลายและสาเหตุที่สำคัญ ๆ อาจมี 4 ประการ คือ

1. ความกดดันทางการเพิ่มประชากรและโครงสร้างอาชีพของประชากร ส่วนใหญ่เป็นที่ทราบกันดีว่าประชากรนั้นมีการเพิ่มในอัตรารวดเร็ว ขณะเดียวกันทรัพยากรธรรมชาติที่จะรองรับความต้องการทางด้านกายภาพและด้านสังคมมีอยู่ในปริมาณจำกัด ทรัพยากรธรรมชาติจำนวนเดิมที่ถูกใช้ประโยชน์อยู่ไม่เพียงพออีกจำเป็นที่จะต้องนำเอาทรัพยากรธรรมชาติส่วนที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์มาใช้ และเป็นความจริงว่าทรัพยากรธรรมชาติในส่วนนี้มักเป็นปัจจัยหลักในการผลิต ย่อมเป็นการทำลายทรัพยากรป่าไม้ในส่วนที่ควรได้รับการอนุรักษ์มาใช้ในการเพาะปลูก
2. การเปลี่ยนแปลงในวัตถุประสงค์ของการผลิตทางการเกษตร จากการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพและจำหน่ายให้ผู้บริโภคภายในประเทศเป็นการผลิตเพื่อส่งออก ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องขยายการผลิตในอัตราที่สูงกว่าอัตราการเพิ่มของประชากร จึงมีการขยายพื้นที่ในการผลิตเพิ่มขึ้นในอัตราสูง
3. ระดับและอัตราความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ ทางการผลิตทางภาคเกษตรจัดได้ว่ายังก้าวหน้าช้ากว่าในภาคอุตสาหกรรม การเพิ่มปริมาณการผลิตในภาคเกษตรที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่จึงมาจากการเอาที่ดินที่เคยเป็นป่าไม้มาใช้ทำการเพาะปลูกเพิ่มขึ้น
4. การมีปริมาณจำกัดของทรัพยากรป่าไม้ ความต้องการใช้ไม้เพิ่มขึ้นตลอดเวลาทำให้ไม้แปรรูปมีราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว การเพิ่มราคาของไม้แปรรูปทำให้เป็นสิ่งจูงใจให้ผู้ที่มีโอกาสแสวงหาผลประโยชน์ทำการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า ตลอดจนการทุจริตของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง แม้จะมีกฎหมายควบคุมและบทลงโทษ แต่ผลประโยชน์ที่ได้รับก็มีอัตราสูงคุ้มกับการเสี่ยงต่อการถูกจับและลงโทษ

มนัส สุวรรณ (2531, หน้า 16, 96) ได้กล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า ความเข้าใจถึงสาเหตุของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ของประชาชนนั้น ประชากรทุกกลุ่มมีความเข้าใจเหมือนกันว่าปัญหาความเสื่อมโทรมของดินเกิดจากการปลูกพืชชนิดเดียว โดยไม่มีการหมุนเวียนหรือสับเปลี่ยนและการตัดไม้ทำลายป่าและความเสื่อมของทรัพยากรป่าไม้เกิดจากการบุกรุกทำลายและการขาดมาตรการอนุรักษ์ที่ดีพอ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าการรับรู้และความพยายามในการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของบุคคลกลุ่มหนึ่ง ๆ ยังมีความแตกต่างกันอยู่ ในขณะที่เจ้าหน้าที่มองทรัพยากรบางประเภทว่า เป็นปัญหาแต่มีความรุนแรงน้อย ประชาชนในพื้นที่กลับมองปัญหาเดียวกันว่ามีความรุนแรงมาก เจ้าหน้าที่อาจมองว่าไม่มีความจำเป็นเร่งด่วนต้องแก้ไขปัญหา แต่ประชาชนต้องการให้มีการแก้ไขปัญหาในทันที จึงทำให้เกิดการวางแผนการแก้ไขที่ไม่ถูกต้องและเหมาะสม ยังผลทำให้ทรัพยากรถูกทำลายอย่างรวดเร็วซึ่งส่วนใหญ่การวางแผนจะเป็นในรูปแบบจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง ซึ่งทางที่ถูกต้องในการแก้ปัญหาคควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน รวมทั้งขบวนการตัดสินใจเพราะชุมชนมีศักยภาพจากฐานวัฒนธรรมชุมชนและฐานการผลิตที่จะรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้และระบบการเกษตรทางเลือก และชุมชนยังมีความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมต่อสภาวะท้องถิ่นและเงื่อนไขต่อการจัดการรักษาอนุรักษ์และปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ

สำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น ควรจะมีการจัดการดำเนินการนำเอาทรัพยากรนั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลงทุนน้อยแต่คุ้มค่าและมีประสิทธิภาพในลักษณะการใช้ร่วมกัน มีกฎเกณฑ์ควบคุมหรือมีองค์กรชุมชนเป็นผู้ดำเนินการจัดการแก้ไขปัญหการทำลายทรัพยากร เช่น ป่าไม้ โดยรัฐควรมีแนวคิดในการกระจายให้ชุมชนจัดการโดยชุมชนเอง

4. แนวคิดการจัดการป่าชุมชน

วิกฤตการณ์ป่าไม้เป็นวิกฤตการณ์ในระดับสากล ผลกระทบของการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้มีมากมายหลายด้าน ทั้งผลเสียในแง่ของเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสภาวะแวดล้อมของแต่ละภูมิภาคนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรในชนบทซึ่งวิตกกังวลที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของพวกเขาจากป่าไม้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2528, บทนำ) ปัญหานี้ได้ส่งผลให้สภาพแวดล้อมเสียคุณภาพก่อให้เกิดความแห้งแล้ง ความอุดมสมบูรณ์ของดินเสื่อมโทรมลง และที่สำคัญนำไปสู่การขัดแย้งอย่างรุนแรงในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างไรก็ตามยังมีพื้นที่ป่าบางแห่ง บางพื้นที่ ชุมชนทำการอนุรักษ์ไว้มีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยการจัดการของชุมชนเอง ทำให้เห็นศักยภาพของชุมชนในการจัด

การป่าชุมชนซึ่งแสดงออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการผลิต ในความรู้ สึกหวงแหนและจิตสำนึกของการอนุรักษ์ป่า (เสนห์ จามริกและคณะ, 2536, หน้า 186) ป่าชุมชนเป็นรูปแบบของประเพณีในการอนุรักษ์ป่าของชาวบ้าน แม้ว่าชาวบ้านจะไม่เรียกว่าป่าชุมชนก็ตาม แต่จะเรียกตามประโยชน์ใช้สอย เอกสารการประชุมเวทีชาวบ้าน 2534 (อ้างใน กอบภาบุญ พงษ์ชนะชัย, 2538, หน้า 20) ได้เสนอว่า ควรให้ความสนใจป่าชุมชนในฐานะขบวนการทางสังคม เพราะปัญหาป่าไม้ที่ทวีความรุนแรง ชุมชนองค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนจะต้องมีการสร้างเครือข่ายเพื่อต่อต้านการบุกรุกและแย่งชิงทรัพยากรจากพลังงานภายนอก เพื่อสร้างความตระหนักในการให้ความสำคัญของป่าชุมชน และเป็นแรงผลักดันให้มันโยบายด้านการจัดสรรทรัพยากรในลักษณะที่เป็นธรรม กระแสการผลักดันนโยบายป่าชุมชนในช่วงปี 2534 ความสนใจเรื่องนโยบายป่าชุมชนเป็นไปอย่างกว้างขวาง สถาบัน การศึกษา องค์กรเอกชน หน่วยราชการ ชาวบ้าน สื่อมวลชน มีความเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐบาลกำหนดนโยบายป่าชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านอยู่กับป่าได้ และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น (ฉลาดชาย รมิตานนท์, อ้างแล้ว, หน้า 12)

ในการจัดการป่าไม้ที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติซึ่ง ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2520, หน้า 122 - 123) ได้กล่าวว่า ในอดีตที่ยังอุดมสมบูรณ์อาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลนั้น ไม่เคยมีใครคิดถึงการดูแลรักษาหรือการอนุรักษ์กันเท่าไร แม้แต่การตั้งกรมป่าไม้ในปี พ.ศ. 2493 ก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อการอนุรักษ์ป่าหรือทรัพยากรธรรมชาติแต่อย่างใด แต่เกิดขึ้นเพื่อที่จะให้กิจการป่าไม้จากผู้ครองนครภาคเหนือให้มาอยู่ในความครอบครองดูแลของรัฐบาล จุดมุ่งหมายที่แท้จริงคือ การจัดการผลประโยชน์ในป่า โดยมีหน้าที่หลักคือ การอนุญาตให้ทำไม้และเก็บค่าภาคหลวงโดยตลอดระยะเวลาอันยาวนาน การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในแนวทางของรัฐไม่เคยมีนโยบายการป่าไม้ระดับชาติเลย แม้ว่าป่าไม้จะเป็นทรัพยากรสำคัญอย่างยิ่งก็ตาม การจัดการป่าจึงกลายเป็นเรื่องของการแบ่งปันผลประโยชน์ของรัฐและเอกชนหรือกลุ่มคน

ในปัจจุบันแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนกำลังได้รับการยอมรับและการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการที่วิถีชีวิตของชุมชนชนบทผูกพันกับป่าไม้และถูกมองว่าเป็นผู้บุกรุกทำลายป่า เพราะชุมชนถือว่าป่าเป็นของชุมชน ชุมชนย่อมมีสิทธิในการจัดการและถือว่าป่าที่เราเรียกว่าป่าชุมชน เป็นรูปแบบหนึ่งของการแสวงหาความเป็นธรรมและปฏิเสศการครอบงำจากภายนอก โดยผสมผสานภูมิปัญญาและยังดำรงความเป็นเอกลักษณ์และความเป็นตัวของตัวเองของ

ชุมชนท้องถิ่น บนฐานการตัดสินใจของชุมชนเอง โดยมีแนวคิดที่ว่าป่าเป็นสิทธิร่วมกันของชุมชน ป่ามิใช่ของรัฐหรือของบุคคลภายนอกชุมชน ท้องถิ่นจึงมีสำเนียงร่วมกันในสิทธิของชุมชนเป็นพื้นฐานของจารีตประเพณี วิถีปฏิบัติและกฎระเบียบเกี่ยวกับการดูแลจัดการและใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งถือว่าป่าเป็นของส่วนรวมหรือ “ป่าหน้าหมู่บ้าน” ตามคำเรียกของชาวบ้านในภาคเหนือ ซึ่งโดยทั่วไปชาวบ้านในภาคเหนือจะแบ่งป่าหน้าหมู่บ้านออกเป็น 3 ประเภท ตามลักษณะของประโยชน์ใช้สอยได้แก่

ป่าต้นน้ำ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าป่าหัวน้ำ ป่าขุนน้ำ ป่าดง เป็นแหล่งต้นน้ำ หรือซับน้ำ เป็นต้นกำเนิดของลำห้วย แม่น้ำที่ชุมชนได้อาศัยใช้ที่นา ที่สวน ที่ไร่

ป่าไม้ใช้สอย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ป่าแพะ ป่าสาธารณะ ป่าหน้าหมู่บ้านมักจะพบอยู่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก ใช้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะอย่าง เช่น ป่าที่เลี้ยงสัตว์ ป่าเก็บเห็ด ป่าเก็บสมุนไพร ป่าเก็บฝิ่น และป่าเก็บใบตองตึง พื้นป่าเหล่านี้ไม่เหมาะสมในการเกษตร

ป่าประเพณี ซึ่งผูกพันกับพิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนา เช่น ป่าที่ตั้งหอผีอารักษ์ต่าง ๆ ป่าซัดหรือป่าที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชน ชาวบ้านมักจะถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนเคารพยำเกรง ชุมชนไม่อนุญาตให้ผู้ใดตัดฟันไม้แต่เก็บเศษไม้ ห่ออาหารสมุนไพรได้

ถัดลงมาจากเขตป่าก็เป็นเขตที่ทำกิน ที่ไร่ ที่นา และที่อยู่อาศัย (กึ่งกร นวันทรกุล, 2536, หน้า 12 - 13) ดังได้กล่าวมาแล้ว องค์กรชุมชนมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน กรอบแนวความคิดในการมองศักยภาพของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนได้มองว่า ป่าชุมชนเป็นป่าที่อยู่ในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม ซึ่งอาจเป็นการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีในการรักษาป่าชุมชนมานานหรืออาจเป็นขบวนการที่เกิดขึ้นใหม่ อันเป็นผลมาจากการรวมตัวของชาวบ้าน เพื่อต่อต้านการแทรกแซงจากภายนอกไม่ว่ากรณีใด ๆ ป่าชุมชนจึงมีองค์ประกอบอย่างน้อย 3 ประการคือ

1. การมีจิตสำเนียงร่วมกันของชุมชนในการรักษาป่า จิตสำเนียงดังกล่าวอาจสืบเนื่องมาจากประเพณี ความเชื่อดั้งเดิม
2. การมีระบบการจัดการที่แน่นอน ชัดเจน ระบบการจัดการทรัพยากรป่า อาจหมายถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน หรือกฎเกณฑ์จารีตประเพณีในการใช้ทรัพยากรของชุมชน

3. การมีองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง ทำหน้าที่บริหารจัดการดูแลรักษา ทรัพยากร ควบคุมกฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้และทำหน้าที่แก้ปัญหาคความขัดแย้งของชุมชน เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

เอกสารประชุมเวทีชาวบ้าน 2534 (วิฑูรย์ ปัญญากุล บรรณาธิการ, 2534) ได้พูด ถึงป่าชุมชนว่า หัวใจของป่าชุมชนมิใช่อยู่ที่การปลูกต้นไม้หรือการฟื้นฟูสภาพป่าแต่เพียงอย่าง เดียวหากอยู่ที่การพัฒนาความสัมพันธ์ของชุมชนและป่าให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่าง ยั่งยืน ดังนั้นการดำเนินงานของป่าชุมชนจึงต้องเกิดขึ้นพร้อมกันกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ให้สามารถยกระดับประสิทธิภาพการผลิต การปรับปรุงคุณภาพชีวิตและการพึ่งตนเองได้ใน ระยะยาว

การเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างป่าชุมชนและการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมจะต้อง ครอบคลุมด้านต่าง ๆ ที่สำคัญ 3 ด้านคือ

1. การพัฒนาศักยภาพชุมชนท้องถิ่นเพื่อจัดการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดย เน้นการสร้างจิตสำนึกของความเป็นชุมชน การมีส่วนร่วมของชาวบ้านและการประยุกต์ใช้ เทคโนโลยีและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สอดคล้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม
2. การสร้างความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าของ ชุมชนท้องถิ่นและการธำรงรักษาความสมดุลย์ของสภาพแวดล้อม
3. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนท้องถิ่น

จากการศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนพบว่า ศักยภาพ ของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนท้องถิ่นมักตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิมและจารีต ประเพณีของชุมชน เช่น การกำหนดการใช้ทรัพยากรป่าและที่ดิน โดยแบ่งเป็นที่ทำกิน พื้นที่ สาธารณะ ที่พักอาศัย ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์สาธารณะ และกำหนดบทลงโทษต่อผู้ฝ่าฝืนการห้าม ถิ่นสัตว์และตัดต้นไม้

โกลด์ แทรกทอง (ม.ป.ป., หน้า 9 - 11) ได้กล่าวว่า การจัดการป่าชุมชนจะมี ความหลากหลาย ในหลายรูปแบบของการจัดการอันสืบเนื่องมาจากการยอมรับพื้นที่ดังกล่าว เป็นส่วนรวมของหมู่บ้าน และสืบเนื่องมาจากความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรของประชาชน ที่ดูแลป่านั้น ๆ และสืบเนื่องมาจากการมีกติกาและการควบคุมให้เป็นไปตามกติกา การปรับ โทษเมื่อมีการฝ่าฝืนซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความยืนยาวในการรักษาป่านั้น ๆ ไว้ เป็นของชุมชน

การจัดการป่าชุมชนที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืนของการจัดการป่าของชุมชน เพื่อประโยชน์และโดยชุมชนจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้นไว้ เช่น เป็นแหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งแปรผันไปตามสภาพสังคมในแต่ละภูมิภาค การใช้แหล่งป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน การใช้แหล่งป่าไม้เป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร จะเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่า นั้น ๆ ไว้เพื่อการใช้สอยร่วมกัน หรือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

2. การมีระเบียบและกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการป่าชุมชนจะมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับโทษหรือลงโทษตามกฎหมายที่ได้ตกลงกันไว้

3. องค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จะต้องมียุทธศาสตร์ของประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำขององค์กรที่จะดูแลป่าให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน องค์กรที่ปรากฏมักจะเป็นองค์กรประชาชนที่มีอยู่เดิม เช่น องค์กรเหมือนฝายในภาคเหนือ

4. การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนในหมู่บ้าน จำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุน อุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็นเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าโดยให้ประโยชน์ได้ยั่งยืน

จากแนวคิดต่าง ๆ จะเห็นได้ว่า การจัดการป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมที่มีการร่วมมือกันดำเนินการทั้งภายในและภายนอกชุมชน ป่าชุมชนมิได้เป็นเพียงลักษณะปรากฏของระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นความพยายามในการปรับตัวของชุมชนภายในบริบทและสภาวะการในลักษณะ “เครือข่าย” เช่น ชุมชนที่ใช้ป่าแห่งเดียวกัน เพื่อทำการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ป่าชุมชนจึงเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้น ทั้งในระดับชุมชนและระดับเครือข่ายเพื่อพิทักษ์ทรัพยากรสินทรัพย์ร่วมของชุมชนและเพื่อทำการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายชุมชนในเรื่องของความสัมพันธ์ของคนในชุมชนซึ่งสภาทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา และองค์กรเซเบโม (กาญจนา แก้วเทพ, 2533, บทสรุป) ได้ทำการศึกษาเรื่องของการดำรงอยู่ของชุมชน : กระบวนการต่อสู้และการพัฒนากรณีศึกษากลุ่มพัฒนาเขตจอมทอง ศูนย์สังคมพัฒนา เชียงใหม่ พบว่า ความพยายามรูปแบบหนึ่งของชาวบ้านกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่ง จัดตั้งกลุ่มเพื่อพัฒนาตนเองขึ้นมา และกลุ่มนี้ได้มีบทบาทในการเชื่อมประสานความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เห็นหนึ่งเดียวกัน มีพลังในการต่อสู้ส่งเสริมหรือฟื้นฟูคุณค่าที่ดีของชุมชน ซึ่งส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการทำงานทางกลุ่มพัฒนากับการที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้แล้วพบว่าองค์ประกอบที่สำคัญของการดำรงอยู่ของชุมชนนั้นมีอยู่ 3

ประการ คือ 1. ต้องมีตัวบุคคลอาศัยอยู่ในชุมชน 2. ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนต้องเป็นไปในรูปแบบความสัมพันธ์แบบที่เบบนิ่ง 3. มีสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนที่เอื้อเพื่อวิถีชีวิตของชุมชนและพบว่า แต่ละชุมชนนั้นจะอยู่อย่างโดดเดี่ยวไม่พึ่งพาอาศัยกันนั้นไม่ได้ จำเป็นที่จะต้องมีความร่วมมือของความคิดและการปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน เป็นการสร้างเครือข่ายที่ช่วยเหลือเกื้อหนุนกันทั้งภายในและระหว่างชุมชน เกี่ยวกับการที่กลุ่มหรือชุมชนจะสร้างเครือข่ายไม่ว่าจะรูปแบบใดก็ตาม จากผลการศึกษาของ กาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 92 – 95) พบว่า การที่ชุมชนที่มีความต้องการจะสร้างเครือข่ายในรูปแบบใดชนิดใดก็ตามจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขของรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ดังนี้

1. กลุ่มที่จะสร้างเครือข่ายนั้น ต้องผ่านการพูดคุยกัน การวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจะอยู่อย่างโดดเดี่ยวไม่ได้
2. สมาชิกในเครือข่ายจะต้องเข้าใจเป้าหมายของการรวมกลุ่มและการประสานงานอย่างชัดเจน เพราะเนื้อหาสาระของเครือข่ายมีหลายชนิดมากมายหลายระดับ ไมเช่นนั้นจะเกิดปัญหาในทางปฏิบัติ
3. ต้องมีรูปแบบขององค์กรเพื่อการประสานงานที่แน่นอนในระดับหนึ่ง การสร้างเครือข่ายจะเป็นไปไม่ได้ หากไม่มีการจัดระบบและมีความชัดเจนในการดำเนินงาน
4. ต้องมีการเคลื่อนไหวให้มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ เพราะเครือข่ายมีความเป็นโครงสร้างน้อยกว่ากลุ่มหรือองค์กร ดังนั้นจึงต้องมีกิจกรรมการเคลื่อนไหวเสมอ เสมือนหนึ่งเป็นการตรวจสอบศักยภาพของเครือข่าย

5. แรงจูงใจของสมาชิกเข้าสู่เครือข่าย เพราะเครือข่ายเป็นรูปแบบของการประสานงานเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังนั้นสมาชิกจึงต้องเข้าใจถึงบทบาทตัวเองทั้งเป็น “ผู้รับ” และ “ผู้ให้”

ด้านการเกิดขึ้นของเครือข่ายต่าง ๆ นั้น สหพันธ์ เศรษฐกิจ และคณะ (2533, หน้า 78 – 97) ได้ศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น ซึ่งเกี่ยวข้องกับพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาในชนบท พบว่า จะมีตั้งแต่เรื่องของเกิดขึ้นของเครือข่าย ลักษณะของเครือข่าย ข้อมูลอันเป็นผลจากการบันทึกของนักพัฒนา นักวิจัย และการประชุมสัมมนาในวงการพัฒนาชนบท ผลการวิจัยพบว่า เครือข่ายเกิดขึ้นไป 2 แบบ คือ เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติที่เกิดจากความสัมพันธ์ทาเครือข่ายหรือความเชื่อถืออย่างเดียวกัน และเครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้ง อาจเกิดจากความพร้อมและความต้องการของเครือข่ายเองและยังพบว่า เครือข่ายอาจจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะคือ 1. เครือข่ายความคิด 2. เครือข่ายกิจกรรม 3. เครือข่ายสนับสนุน การที่จะทำให้ชุมชนมีอำนาจในการต่อรองกับภายนอกได้แค่ไหนนั้นขึ้นอยู่กับองค์กรเครือข่ายชาวบ้านที่จำเป็นต้องพึ่งตัวเองให้ได้และควรมีการพึ่งกันเองในหมู่องค์กรเครือข่ายชาวบ้านด้วยกัน เช่น มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรและผลผลิตความรู้ระหว่างกัน ซึ่งจะทำให้เครือข่ายระหว่างองค์กรมีความใกล้ชิดและเข้มแข็งขึ้นด้วย

ในการจัดการเกี่ยวกับป่าชุมชนนั้น สิ่งสำคัญคือ ศักยภาพของชาวบ้านที่ได้ดำเนินการโดยกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนหรือภายนอกชุมชนซึ่ง เสน่ห์ จามริก และคณะ (2536, หน้า 175 – 178) ได้ศึกษาเกี่ยวกับป่าชุมชนภาคเหนือซึ่งส่วนหนึ่งได้ศึกษาลักษณะสำคัญของชุมชนที่มีศักยภาพและความสามารถของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยมีเงื่อนไขที่มีลักษณะร่วมกันของชุมชน เพราะชุมชนมีได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่ดำรงอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกทั้งกับชุมชนอื่น ๆ ในท้องถิ่น ชุมชนที่มีวิถีการปฏิบัติในการอนุรักษ์ป่าในปัจจุบันมีอยู่เป็นจำนวนมาก มีทั้งชุมชนใหญ่ ชุมชนเล็ก ใกล้เคียง ไกลเมือง ทั้งอยู่ในที่ราบและบนที่สูง มีทั้งชุมชนที่อยู่ในเขตป่าสงวน เขตอุทยานแห่งชาติ แต่ชุมชนเหล่านี้ที่ดำเนินการจัดการอนุรักษ์ป่ามักจะมีลักษณะร่วมกันหรือคล้ายคลึงกัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขของการเกิดและความสำเร็จของชุมชนหรือเครือข่ายชุมชนในการจัดการป่าชุมชน 8 ประการ คือ

1. ชุมชนที่มีการอนุรักษ์ป่ามักจะมีความเป็นชุมชนสูง มีรูปแบบและความเข้มแข็งของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกในชุมชน เช่น ความสัมพันธ์ทาง

เครือข่ายที่แน่นแฟ้น ความสัมพันธ์ระหว่างกันเพื่อนบ้านมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีอุดมการณ์ความเชื่อในพิธีกรรมต่างๆ และปฏิบัติร่วมกัน

2. ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าจะต้องมีทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่อยู่ในสภาพที่ใช้ได้หรือมีศักยภาพเพียงพอที่จะพลิกฟื้นให้กลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน เพราะทรัพยากรดิน น้ำ ป่า มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นต่อระบบการผลิตในภาคการเกษตรและวิถีชีวิตของชุมชน

3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน การใช้ผลผลิตจากป่าซึ่งเป็นพื้นฐานเบื้องต้นในชีวิตประจำวัน การอนุรักษ์ป่าจึงเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชนเอาไว้

4. ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่า มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น คือ การมีอุดมการณ์ ความเชื่อ และการพิทักษ์สิทธิของชุมชนในการดูแลรักษาป่าของชุมชนเอง

5. ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าจะต้องมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ทั้งผู้นำทางธรรมชาติและผู้นำที่เป็นทางการ มีภูมิปัญญาสูงสามารถควบคุมและรักษากฎระเบียบต่างๆ ของชุมชนและปรับใช้ภูมิปัญญาจารีตประเพณี ห่วงถิ่นให้เข้ากับสถานการณ์ต่างๆ ได้ และที่สำคัญคือ ผู้นำต้องรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก

6. มีการจัดตั้งองค์กรประชานรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ทำหน้าที่เป็นตัวแทนชุมชน เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มอนุรักษ์ป่า องค์กรเหล่านี้จะทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรตามเงื่อนไขต่างๆ ที่เหมาะสม และยังคงเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการใช้ทรัพยากรระหว่างชุมชนต่างๆ ด้วย

7. มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน ชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการและออกกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์ผู้ที่รักษาป่าเท่านั้นจึงจะมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่า

8. มีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ซึ่งระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนอาจแบ่งได้เป็นประเด็นใหญ่ๆ คือ หลักการจัดการ วิธีการจัดการ และรูปแบบการจัดการทรัพยากร

ทั้งหมดนี้เป็นเงื่อนไขปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่และความยั่งยืนของป่าชุมชนท่ามกลางสถานะความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากร ด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาตินั้น ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2530) ได้ศึกษากรณีอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ประชากรมีความเห็นว่า การจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ รัฐควร

กระจายอำนาจให้ชุมชนท้องถิ่นดูแลเองมากกว่า เนื่องจากใกล้ชิดผูกพันและสามารถเห็นหรือดำเนินการใด ๆ หากมีสิทธิอำนาจนั้นต่อพวกที่ลักลอบตัดไม้ เพราะชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และรักษาไม้ที่อยู่ใกล้ชุมชนตนเองมากกว่าที่จะให้คนอื่นมาลักลอบตัดไม้หรือได้รับสัมปทานทำไม้ และบางส่วนมีความคิดเห็นในเชิงเศรษฐกิจในคุณค่าของไม้มากกว่าการอนุรักษ์ และความสมบูรณ์ของธรรมชาติ แต่ก็มีหลายชุมชนที่ดำเนินการต่อสู้ดูแลรักษาอนุรักษ์ป่าในรูปแบบของป่าชุมชน เช่น บ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เพราะได้บทเรียนมาจากความแห้งแล้งและความต้องการน้ำมาใช้ในการเกษตร หากป่าหมดไปก็จะมีน้ำเพื่อประโยชน์ของชุมชน จึงเป็นจุดที่ทำให้เกิดการรวมตัวของชุมชนและเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง

การศึกษาเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและหาทางออกจากวิกฤตการณ์นี้ มนตรี จันทวงศ์ และคณะ (2535, คำนำ) ได้ศึกษาและพบว่า ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ ที่ดินที่มีความเสื่อมโทรมจากการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้อย่างมหาศาล ได้เกิดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรงในทุก ๆ ภาค เกิดวิกฤตการณ์น้ำไหลป่าในฤดูฝนและความแห้งแล้งอย่างรุนแรงในฤดูแล้ง ทางเลือกที่ถูกนำมาอธิบายในการฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้ร่วมกันคือ แนวทางการใช้ “ป่าชุมชน” และแนวทางสวนเกษตร เนื่องจากมีการยอมรับเกษตรกรหรือชาวบ้านมีศักยภาพในการดูแลรักษาป่า และสามารถที่จะฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและพื้นที่ป่าขึ้นมาใหม่ในอันที่จะรักษาระบบนิเวศน์โดยรวม ในด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่ง มนัส สุวรรณ (2531, หน้า 97) ได้ศึกษาถึงการให้ความรู้ความเข้าใจระดับตำบลในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน ส่วนหนึ่งพบว่าในการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ซึ่งเจ้าหน้าที่บางหน่วยงาน เช่น เจ้าหน้าที่ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่ไปประจำอยู่ในท้องถิ่นจะรับรู้เรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นและทั้งได้ร่วมกับประชาชนในการแก้ปัญหานี้บ้างแล้ว แต่ความเป็นจริงส่วนมากการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่น ประชากรในท้องถิ่นเองจะแก้ปัญหาด้วยตนเองหรือมีการรวมกลุ่มกันแก้ปัญหา แต่การประสานงานยังไม่ดีพอที่จะทำให้การแก้ปัญหานั้นมีประสิทธิภาพ

จากการวิจัยเรื่องป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา ซึ่งศึกษารณิป่าชุมชนภาคเหนือเกี่ยวกับศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน ซึ่ง ฉลาดชายมิตานนท์ และคณะ (2536, หน้า 178-188) ได้ศึกษาและพบว่า การเกิดขึ้นของป่าชุมชน

ดั้งเดิมในภาคเหนือทั้ง 155 แห่งนั้น เกิดจากเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยเอื้อต่อการเกิดของป่าชุมชนโดยชุมชนดูแลรักษาอนุรักษ์ คือ

1. เพื่อเป็นป่าสำหรับความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ซึ่งป่าชุมชนมิได้มีความหมายเฉพาะ “ป่า” ที่เป็นรูปธรรมคือ พื้นที่ที่มีต้นไม้ขึ้นเท่านั้น แต่แท้จริงแล้วคือวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนนั้น ๆ ทุกด้าน เช่น การทำมาหากิน ระบบครอบครัว เครือญาติ โครงสร้างอำนาจ กฎระเบียบ สุขภาพอนามัย (สมุนไพร) ระบบคุณค่า ความเชื่อประเพณี พิธีกรรม เป็นต้น จึงมีการรักษาป่าไว้เพื่อสืบทอดคุณธรรมความเชื่อเพื่อประกอบพิธีกรรม

2. เพื่อเป็นป่าที่ป้องกันและหรือรักษาคุณภาพของระบบนิเวศเกษตรกรรม ท้องถิ่น ป่าชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่ยอดไม้ได้ของรูปแบบการใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ของเกษตรในชนบทที่อยู่ใกล้ป่าหรือในป่า การดำรงอยู่ของป่าจึงหมายถึงการดำรงอยู่ของนา ไร่ และสวน

3. การรักษาป่าเกิดจากการต่อต้านการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรโดยคนภายนอก ซึ่งการกำเนิดของการอนุรักษ์ป่าอย่างเป็นทางการจะเกิดจากการต่อต้านไม่ให้บริษัททำไม้ที่ได้สัมปทานเข้ามาตัดไม้ในบริเวณป่าที่ชาวบ้านจำแนกว่าเป็นป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งโดยสาระคือ การคัดค้านการทำลายต้นน้ำลำธาร กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับป่าชุมชนของชาวบ้านจึงมีนัยที่สำคัญต่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารของประเทศโดยที่ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่ต่อไปในพื้นที่นั้นโดยไม่ทำลายธรรมชาติหรือช่วยรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติด้วย

4. รักษาป่าไว้เพื่อการใช้สอยของชุมชน จากการวิจัยเรื่องความสัมพันธ์และความสำคัญของป่าต่อชุมชนใกล้ป่าและในป่าทั้งในประเทศและต่างประเทศ สรุปได้ว่า ป่าคือแหล่งอาหารและยารักษาโรคและวัตถุดิบที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน

5. การรักษาป่าเกิดขึ้นได้ด้วยการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งองค์กรเอกชนบางองค์กรให้การสนับสนุนต่อกิจกรรมอนุรักษ์ป่าในแนวทางป่าชุมชนอยู่ข้าง ซึ่งองค์กรเอกชนจะสามารถผลักดันให้ชาวบ้านจัดตั้งป่าชุมชนซึ่งก็ขึ้นอยู่กับความพร้อมของชุมชนและระบบนิเวศของชุมชนนั้น ๆ

6. การรักษาป่าเกิดจากการสนับสนุนของหน่วยงานของรัฐ ซึ่งเป็นส่วนน้อยมากที่เกิดจากการสนับสนุนจากรัฐ และเป็นเครื่องสะท้อนได้อย่างดีว่า ทศนคติหรือระบบคิดของรัฐต่อการจัดการจัดทรัพยากรซึ่งโดยความเป็นจริงแล้ว รัฐยังคงเน้นแนวการจัดการป่าแบบ “ป่าเศรษฐกิจ” และยังไม่เห็นความสำคัญของป่าชุมชนในรูปแบบของชาวบ้านมากนัก

7. การอนุรักษ์ป่าเกิดจากได้รับการสนับสนุนจากพระสงฆ์และวัดหรือ
ดำเนินการโดยวัดซึ่งในภาคเหนือปัจจัยค้ำนี้ยังเบาบางกว่าทางภาคอีสานและวัดที่ทำหน้าที่นี้
มักจะตั้งอยู่ตามม่อนคอยหรือใกล้ป่า และจากการที่ชาวบ้านมีความศรัทธาต่อวัด ต่อพระ จึง
มีความเป็นไปได้มากกว่าการผลักดันให้วัดเข้ามาเกี่ยวข้องกับดำเนินการอนุรักษ์ป่าเป็นไปได้สูง
ซึ่งในบางพื้นที่ เช่น จังหวัดน่าน ขบวนการเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์ป่าก็มีพระสงฆ์เข้ามา
เป็นหลักกร่วมอย่างเข้มแข็ง

จากผลสรุปของการเกิดป่าชุมชนจากการวิจัยนั้น พบว่าสิ่งสำคัญอีกประเด็นหนึ่ง
คือความเข้าใจต่อความสำเร็จของป่าชุมชนอยู่ที่สำนึกของความเป็นชุมชน บวกกับการใช้
ประโยชน์บนพื้นฐานของการอนุรักษ์และวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และชุมชนที่มีความสำนึกของ
ความเป็นชุมชนที่เป็นรูปธรรมน่าจะต้องดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- การเปิดโอกาสและหรือสนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนทุกเพศทุกวัย
ทุกสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน
- ปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ของชุมชนที่เบี่ยงเบนความต้องการด้านวัตถุให้
กลับไปสู่โลกทัศน์ที่ผสมผสานระหว่างภูมิปัญหาคั้งเดิมกับภูมิปัญญาใหม่ในเรื่องของระบบ
นิเวศ และคำว่าพัฒนาที่แท้จริง
- ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชนชนบท ซึ่งอดีตเคยมีแต่
ปัจจุบันได้ถูกทำลายโดยสิ้นเชิง จำเป็นที่ต้องฟื้นฟูชนบทให้สามารถพึ่งตนเองได้ ฟื้นฟู
เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง บริหาร กฎหมาย (การจัดการความขัดแย้ง) สุขภาพ
อนามัย การศึกษาและการสืบทอด และการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรม
- สิทธิในการถือครองที่ดิน รัฐจะต้องให้สิทธิแก่ชุมชนในการเป็น
เจ้าของจัดการและได้ประโยชน์จากป่าชุมชน หากชุมชนไม่ได้รับสิทธิแล้วองค์กรชุมชนก็
มีอำนาจตามกฎหมายที่จะป้องกันรักษาทรัพยากรชุมชน
- การกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรด้านปรัชญา
“ทรัพยากรธรรมชาติเป็นของปวงชน” รัฐและชุมชนท้องถิ่นมีหน้าที่ร่วมกันในการอนุรักษ์และ
พัฒนาการใช้ประโยชน์ในลักษณะที่ยั่งยืน
- ความเป็นนิติบุคคลขององค์กรชาวบ้าน ป่าชุมชนจะเกิดขึ้นและอยู่
รอดและพัฒนาต่อไปต้องอาศัยองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง แต่องค์กรชาวบ้านจะต้องมีสถานภาพ
เป็นนิติบุคคลและองค์กรชาวบ้านที่แท้จริงคืออะไร สามารถที่จะเป็นตัวแทนในเรื่องผล
ประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรของหมู่บ้านอย่างแท้จริง

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากทฤษฎี แนวคิด และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำมากำหนดเป็นกรอบในการศึกษาถึงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายป่าชุมชน การแก้ปัญหาของชุมชนนั้น ชุมชนไม่ได้ดำเนินการไปอย่างโดดเดี่ยวแต่ได้แสวงหามิติแห่งการพึ่งพากันในชุมชนและระหว่างชุมชน บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม โดยบริบทของการเปลี่ยนแปลงการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน และสิทธิแห่งความเป็นเจ้าของทรัพยากรชุมชนจึงเกิดขึ้น โดยการสร้างเครือข่ายเพื่อให้มีพลังอำนาจในการต่อรอง การช่วยเหลือซึ่งกันและกันและเกิดการเรียนรู้ในการทำกิจกรรมร่วมกันซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เป็นรูปธรรมของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปแบบของความขัดแย้ง การโต้เถียง การประนีประนอม การปรับตัว การแข่งขันและความร่วมมือ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายป่าชุมชนจะปรากฏในหลายลักษณะตามสภาพสถานการณ์และแบบของการปฏิสัมพันธ์จากผลกระทบจากเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ อันจะส่งผลถึงความเข้มแข็งและมีศักยภาพของชุมชนเครือข่ายป่าชุมชน